

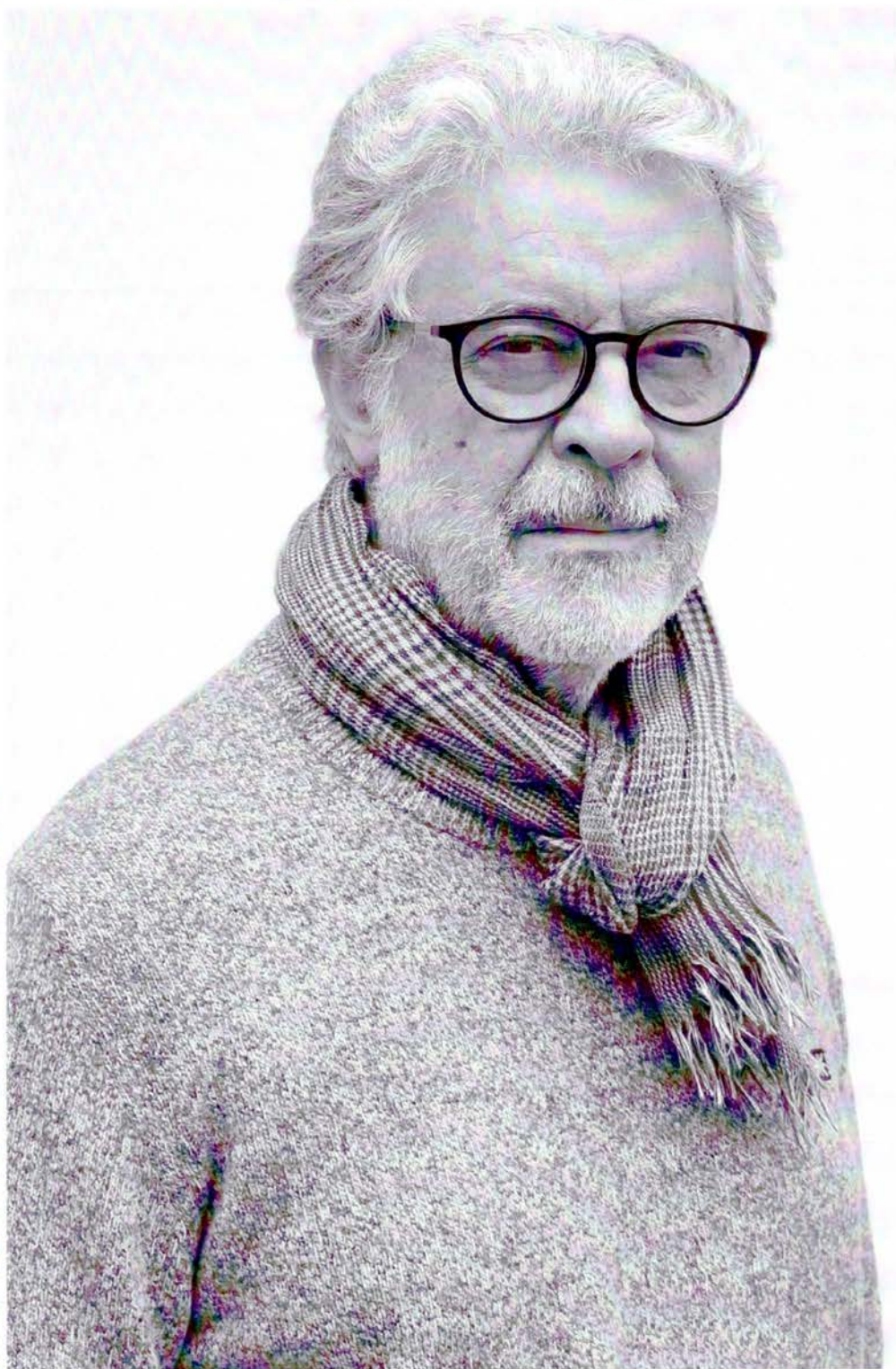

Fig. 1. Joan F. López Casasnovas (1952-2022).

PARAULES D'HOMENATGE A JOAN F. LÓPEZ CASASNOVAS

Josefina Salord Ripoll
Institut Menorquí d'Estudis

L'homenatge que el Grup d'Estudis Etnopoètics ret a Joan F. López Casasnovas (1952-2022) amb motiu de la seva XVII Trobada dedicada al centenari de l'Obra del Cançoner Popular –indestriable de la recuperació, l'edició i els estudis del també homenatjat i enyorat Josep Massot i Muntaner– no pot tenir millor obertura que fer-lo present a través de les seves pròpies paraules del 2006:

Farà cosa de 30 anys, un falcat de joves de llavors estàvem en la confiança que les persones de la meua generació teníem una mena de missió històrica. Després de dècades de franquisme i el seu corol·lari (marginació de la llengua catalana, provincianisme, menyspreu cap a les formes d'expressió cultural popular i banalització del folklore...), havíem de deixondir de bell nou allò que no s'havia mort i refer allò que la dictadura havia maldat d'enderrocar. Aleshores llegíem Gramsci i, per ell, estàvem convençuts que el nostre esforç s'havia d'encaminar a fer de la política una democràcia; i una democràcia, si ho és de veritat, és una ètica –eren els moments incipients i il·lusionats de la Transició–, i aspiràvem a una cultura que no fos mera acumulació de coneixements, sinó que fos una eina de crítica social i un instrument de reforma moral de la societat. Ens seduïa la lluita per l'hegemonia cultural, camp de batalla on es decidien (i es decideixen, és clar!) els comportaments de les persones i base prèvia de qualsevol possible èxit electoral. Es diu prest això que volíem! Havíem sentit allò que calia al pessimisme de la raó contraposar l'optimisme de la voluntat; per això, amb més voluntat que raó un dia ens vam enderiar que havíem de tornar a treure el glosat al carrer, als àmbits públics on feia molt de temps que no se sentia. Pocs glosadors que hi havia, en general ja eren grans i els feia vessa, peresa, sortir a la palestra pública més enllà de les trobades reduïdes. Els vam anar a veure; vam descobrir aquell jove de veu potent i acudit que vola, que és en Miquel Ametller, també fill de glosador, i n'Esteve Barceló, més viu que una centella. Amb ells, i amb en Toni Pons, sonador i folklorista, fill del recordat arxiver municipal de Ciutadella, en Josep Pons Lluch, vam anar a veure un i altre: en Biel Cardona s'Arader, de Maó; en Llorenç Janer, de Ferreries; en Llorenç Pons *Vivetes*, d'Alaior; en Josep Triay, migjorner, i aquell Antoni Olives, l'amo de Son Mascaró, inoblidables. Aquella feina (de militància cultural, en diríem) s'emmarcava en el Congrés de Cultura Catalana; era, doncs, a final d'estiu de l'any 1976. En sortí la Primera Trobada de Cultura Popular, que es va muntar en homenatge a Josep Vivó. De llavors ençà, en Miquel Ametller, en Toni Pons, n'Esteve Barceló i qualcú més que em dec deixar, i que em perdoni, han fet a Menorca una tasca d'enorme importància i mèrit. Els seus glosats es compten ja per centenars, la gent els segueix amb entusiasme i, molt important també, han fet escola (de fet, tenen una societat formada que es diu Soca de Mots [i] han anat a fer un taller de glosa a la Universitat Catalana d'Estiu a Prada de Conflent, allà a la Catalunya Nord, dins l'Estat francès); una escola, doncs, amb deixebles excel·lents, com són en Moisès Coll de Ferreries, na Pilar Pons de Sant Lluís, el sonador Toni Carreras, i d'altres.

També d'aquelles pluges en va sortir el Col·lectiu Folkloric de Ciutadella, que, a més de dinamitzador cultural, des de 1979 editen els Quaderns de Folklore, un autèntic pulmó i plataforma de divulgació de la nostra literatura més popular (López 2006: 142-143).¹

1 Va recuperar el text citat, amb algunes ampliacions, a López 2007: 396-398. També apel·la a aquest context cultural a l'homenatge al glosador Esteve Barceló Mercadal (López 2017: 16).

L'experiència, alhora personal i col·lectiva, que Joan F. López recupera del jove de vint-i-quatre anys del 1976 conté, *cum grano salis*, la síntesi dels tres grans eixos que travessen la seva trajectòria (Gomila-Salord 2023), dins la qual l'Etnopoètica hi ocupa un espai central. Hi ha, en primer lloc, la llengua, la llengua catalana; en segon, la política que ha de ser democràcia; i, en tercer, la cultura transformadora i moral des del compromís històric, com va expressar magistralment als «Mots d'entrada» del llibre *Intervencions* (1996-2001). *Història – Llengua – Política* (López 2002).

El 1976, Joan F. López feia dos anys que, després del seu pas per la Universitat de València, s'havia llicenciat en Filologia Catalana a la de Barcelona, amb una voluntat ferma de «vincular la lluita cultural amb la lluita política» (Martínez 2021), per dir-ho amb les seves pròpies paraules. Així, aquell mateix any entra com a independent a l'Assemblea Democràtica de Menorca, i participa activament en els treballs del Congrés de Cultura Catalana (1976-1977) en els àmbits de Llengua i Literatura i especialment en les dues Setmanes de Teatre dels Països Catalans a Ciutadella, a més de jugar un paper destacat, en la doble condició d'estudiós i de poeta, en el número especial que la revista literària *Faig* de Manresa va dedicar a la literatura catalana a Menorca.

Redactor el 1977 de l'*Informe sobre l'oficialitat del català*, que fou aprovat per l'Assemblea Autònoma de Menorca, l'etapa política que inicia el 1979 com a conseller de Normalització Lingüística i Investigacions li permet, tot i les limitacions pressupostàries, tirar endavant un programa que, des de l'eix de la llengua, abraça el més ampli ventall de manifestacions culturals, conscient que una cultura normal és tant la que impulsa la vitalitat de la cultura popular com la que en garanteix la recuperació i la creativitat des de la recerca. Conseller de Cultura, Educació i Esports del 1983 al 1989, va ser un artífex destacat de la creació de l'Institut Menorquí d'Estudis el 1985, i el 1986, com a diputat al Parlament, va ser ponent de la Llei de Normalització Lingüística de les Illes Balears. Tancada l'etapa de dedicació política, l'any 1992 torna a la seva plaça de professor a l'IES Josep Maria Quadrado de Ciutadella fins a la jubilació l'any 2013, a partir de la qual incrementa encara més la seva activitat cultural, tant en l'àmbit institucional, amb els múltiples compromisos que hi va exercir, com en el de la creació poètica, la recerca, la difusió, l'articulisme i fins la traducció.

Veritable ciutadà i intel·lectual dels Països Catalans, dels quals era referent menorquí ineludible, la seva ingent obra pren múltiples formes: articles i estudis sobre cultura, etnopoètica, llengua, literatura, toponímia, sociolingüística, teatre i política, però també col·laboracions en volums col·lectius de tota la geografia cultural catalana, edicions de textos, pròlegs, presentacions i traduccions. Sense poder ni tan sols donar-ne una mostra significativa i pendent de fer-nos càrrec de tot el gruix, ara per ara inabastable, de tot el que ha publicat, a més dels inèdits que sens dubte ha deixat, em centraré en les seves aportacions pel que fa als estudis etnopoètics.

Les paraules de Joan F. López amb què he obert el parlament i tot el que hem vist de la seva trajectòria ens permeten copsar el paper sostingut i central dels seus estudis etnopoètics perquè hi conflueixen el seu interès per la llengua i el seu compromís per una cultura popular i viva, capaç d'abraçar el passat, el present i el futur. D'aquí la seva implicació amb els *Quaderns de Folklore*, col·lecció d'estudis editada pel Col·lectiu Folklòric Ciutadella a partir del 1979, des del núm. 1, *Homenatge de les Illes a Francesc d'Albranca*, que recull la conferència de Francesc de B. Moll «Conceptes de folklore», al final de la qual ell fa la semblança del gran folklorista menorquí (López 1979). Al núm. 5, *Llegendes de Menorca* (*Recollides per en Francesc d'Albranca*), és, com a editor, l'autor de la «Nota preliminar a la present edició» (López 1981a: 3-4), en què subratlla l'objectiu «d'estimular la lectura i coneixement de la literatura popular menorquina posant a l'abast d'un ample públic una bona mostra d'ella», cosa que ja havia impulsat com a conseller aquell mateix any al *Llibre de lectures menorquines*, editat pel Consell Insular de Menorca, amb sis dels vint capítols dedicats a la literatura popular.² En el núm. 5 dels *Quaderns de Folklore* no és només el filòleg que es posa en joc, sinó l'intel·lectual conscient de

... la depauperació o empobriment que pateix la nostra llengua d'unes dècades ençà, víctima de condicions socio-polítiques adverses i de la pròpia incúria, abandonó o menyspreu en què l'han tinguda els mateixos menorquins. Comparar aquests textos amb el llenguatge dels menorquins de les generacions actuals ens hauria de moure a una reflexió seriosa sobre els greus perills a què es troba exposada la nostra cultura (López 1981a: 4).

Prologa el núm. 7, *II Edició "Premi Josep Vivó" de Glosa Escrita*, recuperant amb petits retocs l'article «Gloses» que havia quedat finalista del Premi Mateu Seguí Puntas del diari *Menorca*, el gener de 1974. Després de confessar que «m'estira fortament tot el que regalima saba popular» (López 1981b: 3), n'analitza la temàtica remetent a Gramsci i destaca l'interès dels escriptors per les formes populars, com és també el seu cas com a poeta que va emprar el romanç al costat del sonet, com al conegudíssim *Romanç de l'autonomia*, signat amb el pseudònim Pere Xerxa, musicat i enregistrat al disc de Maria Àngels Gornés *Menorca, et dec* (Fonogram, DL 1982). Al *Quadern* núm. 8, s'hi publica el seu important *Estudi del cançoner popular menorquí*, citant Josep Massot i Muntaner i fent referència a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya en la seva visita a Menorca (López 1982). La seva aportació més destacada als *Quaderns de Folklore* és, tanmateix, *Les lletres de les nostres cançons*, al núm. 97 (López 2012), tema que, tanmateix, ja havia esbossat a l'article publicat anys abans al monogràfic que la revista *Narria* va dedicar a Menorca (López 2005). No podem oblidar, finalment, els pròlegs a *Dites i refranys menorquins* de Joan Pons Moya (López 1984), a *La llengua de Menorca. Recull de paraules menor-*

² Es tracta dels capítols 3 al 8 sobre teatre popular, les cançons populars, el romancer, codolades, gloses i rondalles i llegendes.

QUADERNS DE FOLKLORE

Núm. 97

LES LLETRES DE LES NOSTRES CANÇONS

De la Ysa de Menorca. 89

Edita:

Autor: Joan F. Lòpez Casasnovas

Fig. 2. Un dels Quaderns de Folklore a cura de Lòpez Casasnovas.

quines de Pere Melis Pons (López 1988) i a *Refranyer menorquí* de Josep Pons Lluch (López 1993), en què pren la paraula el filòleg i el sociolingüista, preocupat per la manca de consciència lingüística i el consegüent empobriment. I fins i tot va posar en joc la seva creativitat d'escriptor reescrivint, a *Encantaments d'avui en dia* de la mateixa publicació periòdica (López 2013), l'encantament d'Albranca «Sa Senyora des Barranquell» amb el títol «S'ambició de l'amo o es poder de sa publicitat!»

Hem de destacar encara dos estudis importants, a més del capítol de síntesi «Cultura popular: narrativa de tradició oral» al llibre col·lectiu *Natura i societat: mosaics a Menorca* (López 2008): «Lírica tradicional: identitat i mestissatge» (López 1995), de les II Jornades de Cultura Popular a les Illes Balears, celebrades a Ciutadella de Menorca el 8 i 9 d'octubre de 1994, i «Poesia popular: els glosadors a Menorca», de les II Jornades d'Intercanvi Cultural, organitzades per la Societat Catalana de Llengua i Literatura, l'Institut Menorquí d'Estudis, la Societat Verdaguer i la Càtedra Verdaguer de la Universitat de Vic, en què va parlar dels glosadors menorquins «no perquè vulgui confondre aquests amb els únics representants de la literatura popular menorquina, sinó pel convenciment que aquests encara ara en són una mostra ben genuïna» (López 2007: 374-375) i als quals dedica, al final, un llarg poema propi d'homenatge, que tanca amb aquests versos:

Glosadors, poetes tan
humilment orgullosos,
a través de la història i els seus revessos;
a través de la pau i de la guerra,
de la nit i l'aurora,
vosaltres sou els teixidors i els dipositaris de la Poesia.

I ara, aquí, també a Menorca,
hi ha el tresor, hi ha el cristall
de la nostra catalana llengua
en el silenci brau dels penyals tan asprívols,
en el cel serè o adés tramuntanal de l'illa.
en la innocència astuta de qui la sap molt llarga
i en la guitarra sonadora
contra la dissort i l'infortuni.
I la mà solidària en el camí, i la paraula,
repetida en els versos i transmesa en els altres,
els mots de pedra i aigua entre les soques,
la rapsòdia del vent,
la veu que no reclama llibreries.

En vosaltres,
glosadors estimats,
trobarem tot allò
que han d'aprendre els vanitosos:
la veritat del poble, l'eternitat del cant.

A més de l'obra apuntada, Joan F. López Casasnovas es va implicar també en totes les plataformes que contribueixen a difondre-la i a estimular la participació dels estudiosos i dels poetes. Així, com ha recordat fa poc Pilar Vinent (2022) al darrer número de la revista *Àmbit*, «va participar en la Comissió Assessora de Cultura Popular de Menorca (ara de Patrimoni Cultural Immaterial), com a jurat dels premis Josep Vivó de Glosa Escrita i Francesc de B. Moll de Contes i Rondalles [...], [i] en les Jornades de Cultura Popular, que ha organitzat el Consell». En suma, Joan F. López Casasnovas va dedicar un espai central a la cultura popular i als estudis etnopoètics dins la seva vasta obra i actuació perquè sintetitzaven tots els seus interessos de persona compromesa amb la llengua i amb una societat democràtica i viva en què el passat dialoga amb el present i sobre al futur.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- GOMILA, Pere; SALORD, Josefina (2023): «Joan F. López Casasnovas (1952-2022)», *Estudis Romànics*, vol. 45 (2023), p. 619-624. En línia: < <https://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000326/00000014.pdf> > [Consulta: abril de 2023].
- LÓPEZ, Joan F. (1979): «Francesc Camps i Mercadal, “Francesc d'Albranca”», dins *Homenatge de les Illes a Francesc d'Albranca. Quaderns de Folklore* [núm. 1], Ciutadella, Col·lectiu Folklòric Ciutadella, p. 5-6.
- (ed.) (1981a): *Llegendes de Menorca (Recollides per en Francesc d'Albranca). Quaderns de Folklore*, núm. 5, Ciutadella, Col·lectiu Folklòric Ciutadella.
- (1981b): «Gloses», pròleg a *II Edició “Premi Josep Vivó” de Glosa Escrita. Quaderns de Folklore*, núm. 7, Ciutadella, Col·lectiu Folklòric Ciutadella, p. 3-6.
- (1982): «Estudi del cançoner popular menorquí», dins *Cultura popular sonora d'Eivissa. Estudi del cançoner popular menorquí. Quaderns de Folklore*, núm. 8, Ciutadella, Col·lectiu Folklòric Ciutadella, p. 10-24.
- (1984): «Pròleg. La nostra llengua és viva...», dins Joan PONS, *Dites i refranys menorquins. Quaderns de Folklore*, núm. extraordinari 17-20, Ciutadella, Col·lectiu Folklòric Ciutadella, p. 3-6.
- (1988): «Mots per no ser muts», dins Pere MELIS, *La llengua de Menorca. Recull de paraules menorquines (I). Quaderns de Folklore*, núm. 33, Ciutadella, Col·lectiu Folklòric Ciutadella, p. 7-9.
- (1993): «Pròleg», dins Josep PONS, *Refranyer popular. Quaderns de Folklore*, núm. 50, Maó, Col·lectiu Folklòric Ciutadella/Institut Menorquí d'Estudis, p. 5-8.
- (1995): «Lírica tradicional: identitat i mestissatge», *II Jornades de Cultura popular a les Illes Balears*, Maó, Consell Insular de Menorca/Conselleria de Cultura, Educació i Esports, p. 25-59.
- (2002): *Intervencions (1996-2001). Història-Llengua-Política*, Palma, El Far.
- (2005): «Algunas consideraciones sobre la letra de las canciones populares menorquinas», *Narria. Estudios de artes y costumbres populares*, núm. 109-112 (2005), p. 51-58. En línia <<https://repositorio.uam.es/handle/10486/8670>> (Consulta: abril de 2023).

- (2006): «Cent anys de literatura menorquina», *Revista de Menorca*, núm. 89 (2005 [2006]), p. 123-162. En línia: <<https://raco.cat/index.php/RdM/article/view/340815>> (Consulta: abril de 2023).
 - (2007): «Poesia popular: els glosadors a Menorca», *Anuari Verdaguer*, núm. 15 (2007), p. 373-407. En línia: <<https://raco.cat/index.php/AnuariVerdaguer/article/view/120429>> (Consulta: abril de 2023).
 - (2008): «Cultura popular: narrativa de tradició oral», dins Francesc Xavier ROIG i Pere FRAGA (eds.), *Natura i societat: mosaics a Menorca*, Maó, Institut Menorquí d'Estudis, p. 149-152.
 - (2012): *Les lletres de les nostres cançons. Quaderns de Folklore*, núm. 97, Ciutadella, Col·lectiu Folklòric Ciutadella.
 - (2013): «S'ambició de l'amo o es poder de sa publicitat», dins *Encantaments d'avui en dia, Quaderns de Folklore*, núm. 99, p. 35-39.
 - (2017): «Homenatge al glosador Esteve Barceló Mercadal. Un mestre de l'art de la glosa», diari *Menorca*, 18 d'abril de 2017, p. 16.
- MARTÍNEZ, Josep (2021): «Entrevista a Joan Francesc López Casasnovas», *Illa Global* (22 de novembre de 2021). En línia: <<https://www.illaglobal.com/articulo/entrevistes/entrevista-joan-francesc-lopez-casasnovas/20211121195258002599.html>> [Consulta: abril de 2023].
- VINENT, Pilar (2022): «Cum-alre-no ho intentarem, mestre», *Àmbit. Revista de Cultura*, núm. 70 (octubre-novembre de 2022), p. 10-13. En línia: <http://sal.cime.es/WebEditor/Pagines/file/Revista_Ambit_70_Joan%20Lopez.pdf> [Consulta: abril de 2023].